

ОСОБЛИВОСТІ РЕАЛІЗАЦІЇ КРИМІНАЛЬНОЇ ПРОЦЕСУАЛЬНОЇ ФУНКЦІЇ СУБ'ЄКТАМИ КРИМІНАЛЬНОГО ПРОВАДЖЕННЯ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ

FEATURES OF THE IMPLEMENTATION OF CRIMINAL PROCEDURE FUNCTION BY CRIMINAL PROCEEDINGS SUBJECTS IN MARTIAL STATE CONDITIONS

Статтю присвячено дослідженню впливу правового режиму воєнного стану на функціонування кримінального процесуального законодавства України та трансформацію процедур досудового розслідування і судового провадження в умовах збройної агресії. Проаналізовано конституційно-правові засади обмеження прав і свобод людини під час воєнного стану, а також визначено особливості централізації державного управління, запровадження мобілізаційних заходів, економічних та інформаційних обмежень. Особливу увагу приділено процесуальним наслідкам воєнного стану для кримінального судочинства. Розглянуто зміни у здійсненні судового контролю, особливості початку досудового розслідування, розширення повноважень правоохоронних органів, застосування спрощених процедур кримінального провадження та використання електронного судочинства. Встановлено, що запровадження спеціальних процесуальних механізмів спрямоване на забезпечення оперативності реагування держави на загрози національній безпеці при одночасному збереженні гарантій прав людини. Проаналізовано проблемні питання початкової стадії досудового розслідування, зокрема внесення відомостей до Єдиного реєстру досудових розслідувань, переважаність слідчих у зв'язку з відсутністю механізму попередньої перевірки заяв і повідомлень, а також особливості прийняття процесуальних рішень за умов обмеженого доступу до технічних ресурсів. Обґрунтовано необхідність удосконалення механізмів процесуального контролю та розмежування функцій учасників кримінального провадження. Окремо досліджено трансформацію доказової діяльності в умовах війни, зокрема розширення використання електронних доказів, непрямих доказових джерел і міжнародної правової співпраці з метою документування воєнних злочинів. Наголошено на необхідності забезпечення балансу між інтересами національної безпеки та дотриманням міжнародних стандартів захисту прав людини. Зроблено висновок, що адаптація кримінального процесуального законодавства до умов воєнного стану сприяє підвищенню ефективності правосуддя, однак потребує подальшого нормативного вдосконалення з урахуванням принципів верховенства права, змагальності та справедливого судового розгляду.

Ключові слова: воєнний стан, кримінальне процесуальне законодавство, досудове розслідування, судовий контроль, слідчий суддя, ЄРДР, права людини, кримінальне провадження, доказування, електронне судочинство.

The article examines the impact of martial law on the functioning of criminal procedural legislation in Ukraine and the transformation of pre-trial investigation and judicial proceedings under conditions of armed aggression. The constitutional and legal foundations for temporary restrictions of human rights and freedoms during martial law are analyzed, along with the features of centralized governance, mobilization measures, and economic and information restrictions introduced to ensure national security. Special attention is paid to procedural consequences for criminal justice. The study analyzes changes in judicial control, specific features of initiating pre-trial

investigations, expansion of law enforcement powers, application of simplified criminal procedures, and the development of electronic justice mechanisms. It is established that the introduction of special procedural instruments aims to ensure prompt state response to security threats while maintaining fundamental human rights guarantees. The article also addresses problematic issues related to the initial stage of pre-trial investigation, including entering information into the Unified Register of Pre-Trial Investigations, excessive workload of investigators caused by the absence of preliminary filtering mechanisms for crime reports, and peculiarities of procedural decision-making under limited technical access conditions. The necessity of improving procedural supervision and clarifying the distribution of functions among participants in criminal proceedings is substantiated. Particular attention is devoted to the transformation of evidentiary activities during wartime, including wider use of electronic evidence, indirect sources of proof, and international legal cooperation aimed at documenting war crimes. The importance of maintaining a balance between national security interests and compliance with international human rights standards is emphasized. It is concluded that adaptation of criminal procedural legislation to martial law conditions enhances the effectiveness of justice administration but requires further legislative improvement in accordance with the principles of the rule of law, adversarial procedure, and fair trial guarantees.

Key words: *martial law, criminal procedural legislation, pre-trial investigation, judicial control, investigating judge, Unified Register of Pre-Trial Investigations, human rights, criminal proceedings, evidence, electronic justice.*

Постановка проблеми. Воєнний стан в Україні, введений у зв'язку з повномасштабним російським вторгненням 24 лютого 2022 року, є особливим правовим режимом, який передбачає значні зміни в функціонуванні держави та суспільства. Цей режим регулюється Конституцією України, Законом України «Про правовий режим воєнного стану» та іншими нормативно-правовими актами. Його основна мета – забезпечення національної безпеки, оборони країни та захисту населення.

Стан опрацювання. У теорії кримінального процесу питанню реалізації учасниками кримінального судочинства своїх процесуальних повноважень приділялася увага багатьох вчених, зокрема таких як: В.Г. Дрозд, Г.М. Мамка, Д.М. Мірковець, П.І. Мінюков, Є.О. Новіков, М.А. Погорецький, М.М. Почтовий, С.А. Табаков, О.Ю. Татаров, В.І. Фаринник, М.С. Цуцкірідзе, С.С. Чернявський, М.М. Черняков, А.В. Шевчишен та інші.

Метою статті є визначення та аналіз особливостей реалізації кримінальної процесуальної функції суб'єктами кримінального провадження в умовах воєнного стану.

Виклад основного матеріалу. Так, відповідно до статті 64 Конституції України, під час воєнного стану можуть тимчасово обмежуватися окремі права і свободи громадян, зокрема такі як: право на вільне пересування; право на мирні зібрання; право на конфіденційність листування, телефонних розмов тощо; право на приватну власність (у разі необхідності для потреб оборони).

Також правовий режим воєнного стану характеризується централізацією влади, адже збільшуються повноваження виконавчої влади, зокрема Президента України та уряду. Крім цього, місцеві органи влади підпорядковуються військовому командуванню в регіонах, де ведуться бойові дії.

Запроваджується мобілізація та військовий обов'язок. Громадяни, які підлягають мобілізації, зобов'язані з'явитися до військкоматів, встановлюються обмеження на виїзд чоловіків призовного віку за кордон.

До цього додаються також і економічні обмеження, які характеризуються введенням заборон і встановленням контролю за використанням енергетичних, продовольчих, медичних та ін. ресурсів). За таких умов можливе тимчасове націоналізування майна для потреб оборони.

Визначаються особливості і в інформаційній політиці, де встановлюється контроль за інформаційним простором з метою запобігання паніці та поширенню дезінформації, обмежується діяльність медіа, які поширюють пропаганду або закликають до підриву державності.

Відбуваються зміни і в сфері міжнародного співробітництва. У цьому аспекті Україна активно залучає міжнародну підтримку, включаючи військову, фінансову та гуманітарну допомогу, здійснюється координація з міжнародними організаціями (НАТО, ООН, ЄС).

Вісно, що запровадження правового режиму воєнного стану в Україні має ряд процесуальних наслідків, які торкнулись різних сфер життєдіяльності держави, зокрема:

– зміни в судочинстві – в умовах воєнного стану можуть створюватись військові суди для розгляду справ, пов'язаних із порушеннями військової дисципліни або злочинами проти національної безпеки; збільшується термін затримання підозрюваних без санкції суду;

– кримінальна відповідальність – посилюється відповідальність за злочини, пов'язані з державною зрадою, шпигунством, саботажем та іншими діями, що загрожують національній безпеці; впроваджуються жорсткіші санкції за порушення режиму воєнного стану (наприклад, за ухилення від мобілізації);

– адміністративні обмеження – вводяться комендантські години, обмеження на пересування транспортних засобів; здійснюється перевірка документів, обшуки та інші заходи для запобігання диверсіям;

– захист прав людини – незважаючи на обмеження, держава зобов'язана дотримуватися міжнародних стандартів у сфері прав людини, зокрема щодо захисту життя, гідності та свободи від торгур; діяльність правозахисних організацій та міжнародних організацій (наприклад, ОБСЄ, ООН) спрямована на моніторинг дотримання прав людини;

– економічні та фінансові наслідки – впроваджуються спеціальні економічні режими, такі як пільгове оподаткування для підприємств, які працюють на потреби армії; здійснюється контроль за цінами на товари першої необхідності для запобігання спекуляціям;

– міжнародно-правові наслідки – Україна активно використовує міжнародні механізми для притягнення росії до відповідальності за агресію (наприклад, звернення до Міжнародного суду ООН, Європейського суду з прав людини); збираються докази воєнних злочинів для подальшого розгляду у міжнародних трибуналах.

Серед основних проблем, які сьогодні постають перед Україною, слід відзначити необхідність збереження балансу між забезпеченням національної безпеки та дотриманням прав людини, впровадження ефективних механізмів управління ресурсами в умовах війни; розширення меж боротьби з корупцією та зловживаннями в умовах воєнного стану; створення дієвих засобів забезпечення соціальної стабільності та підтримки населення; впровадження європейських стандартів у сфері безпеки та прав людини; відновлення територіальної цілісності та деокупація тимчасово окупованих територій; розвиток ефективних механізмів адаптації правового режиму до нових викликів, таких як кібербезпека та гібридні загрози.

Екстраполюючи питання поширення впливу правового режиму воєнного стану на предмет нашого дослідження, слід піддати науковому аналізу гібридні процеси у сфері кримінального процесуального законодавства.

Маємо на увазі зміни в процедурі розслідування, судочинстві та застосуванні заходів примусу, що обумовлено необхідністю забезпечення національної безпеки, оборони країни та ефективного протидіяння злочинності в умовах війни.

Основними новачками в кримінальному процесуальному законодавстві під час воєнного стану стали наступні:

1) створення військових судів – в умовах воєнного стану можуть створюватись військові суди, які розглядають справи, пов'язані з порушеннями військової дисципліни, державною зрадою, шпигунством та іншими злочинами проти національної безпеки. Це дозволяє прискорити розгляд справ, що мають стратегічне значення для оборони країни;

2) зміни у слідчих діях, адже збільшуються повноваження слідчих та правоохоронних органів у частині проведення обшуків, затримання підозрюваних та інших процесуальних дій. Можуть застосовуватись спрощені процедури для швидкого реагування на загрози;

3) збільшення терміну затримання – термін затримання підозрюваних без санкції суду може бути продовжений до 30 діб у виняткових випадках, пов'язаних із загрозами національній безпеці;

4) під час воєнного стану можуть обмежуватись окремі права підозрюваних, зокрема: право на зв'язок із адвокатом (у виняткових випадках); право на оскарження рішень у звичайному порядку; збільшується термін затримання без санкції суду (до 30 діб у виняткових випадках);

5) впроваджуються спрощені процедури розгляду справ, зокрема щодо порушень, пов'язаних із воєнним станом (наприклад, ухилення від мобілізації, порушення комендантської години). Можливий розгляд справ за відсутності обвинуваченого, якщо це не загрожує його правам;

6) в умовах воєнного стану посилюються заходи безпеки для свідків та потерпілих, зокрема через використання закритих судових засідань або анонімізацію даних;

7) зміни у доказовій базі, зокрема використання непрямих доказів: В умовах війни, коли збір прямих доказів ускладнений, суди можуть враховувати непрямі докази та свідчення,

отримані в умовах воєнного стану. Запровадження електронних доказів, зокрема записи з камер спостереження, електронні листи, повідомлення у месенджерах тощо;

8) захист свідків та потерпілих, яка полягає в анонімізації даних;

9) активізується співпраця з міжнародними органами правосуддя (наприклад, Міжнародним кримінальним судом) для збору доказів воєнних злочинів та притягнення винних до відповідальності. В умовах воєнного стану посилюється співпраця з іншими країнами щодо екстрадиції злочинців та міжнародного розшуку;

10) запроваджено електронне судочинство, зокрема електронні сервіси. Для забезпечення безперервності правосуддя в умовах війни активно використовуються електронні сервіси, такі як: електронні позови; відеоконференції для проведення судових засідань; електронний документообіг.

Як і будь-які новації, правовий режим воєнного стану має ряд і процесуальних наслідків, зокрема:

1. Прискорення судових процесів – для забезпечення ефективності правосуддя в умовах воєнного стану можуть застосовуватись прискорені процедури розгляду справ, зокрема щодо злочинів, що становлять загрозу національній безпеці. У системі юридичних гарантій захисту прав особи під час досудового розслідування повноваження суду за чинним КПК України набули особливого значення і утворюють самостійну функцію судової влади, спрямовану виключно на захист конституційних прав і свобод особи. Враховуючи викладене О.Г. Шило доречно звертає увагу на те, що «запровадження інституту слідчого судді в КПК України означало модернізацію механізму здійснення судової діяльності у досудовому провадженні в кримінальному процесі, його оптимізацію та підвищення ефективності. Утім, така модернізація не викликала необхідності кардинального реформування моделі досудового слідства, оскільки йшлося не про судового слідчого, тобто суб'єкта, який безпосередньо здійснює слідчі дії, а про суддю, до компетенції якого належить здійснення судово-контрольної та дозвільної діяльності» [1, с. 83]. Отже, мова йде про виконання слідчим суддею функції судового контролю [2].

2. Проблемні питання на стадії початку досудового розслідування, які потребують вирішення та унормування. Ефективність досудового розслідування безпосередньо залежить від початкового етапу, юридичним фактом якого є внесення слідчим, дізнавачем, прокурором відомостей до ЄРДР (ч. 1 ст. 214 КПК України). До речі, окреслені новації у п. 22 Висновку Венеціанської комісії DG-I (2011) 16 від 2 листопада 2011 р. віднесені до позитивних змін [3]. У контексті розгляду окресленого аспекту варто зауважити, що в умовах правового режиму воєнного стану, за відсутності технічної можливості доступу до ЄРДР, рішення дізнавача, слідчого, прокурора про початок досудового розслідування приймається у формі постанови (п. 1. ч. 1 ст. 615 КПК України), але для його прийняття не потрібно проводити дослідчу перевірку з встановленням приводів і підстав як це було передбачено вимогами ст. 94 КПК України 1960 р. Запропонована законодавцем зміна структури та змісту початку досудового розслідування як серед науковців, так і практиків до цього часу сприймається далеко неоднозначно. З огляду на це, прихильники відмови від стадії порушення кримінальної справи аргументують окреслене оптимізацією та прискоренням досудового провадження, що дозволяє не дублювати перевірочні дії в стадії порушення кримінальної справи і слідчі (розшукові) дії під час досудового розслідування, а таж відсутністю стадії порушення кримінальної в інших моделях кримінального процесу, яких дотримуються окремі країни світової спільноти тощо [2; 4, с. 238; 5, с. 179].

Зі свого боку її противники наголошують на тому, що розслідування за всіма зареєстрованими заявами та повідомленнями спричинило необґрунтоване збільшення кримінальних проваджень за рахунок відсутності відповідного «фільтра» для перевірки інформації, що не містять відомостей про подію кримінального правопорушення. Тим самим, на їх думку, слідчі перевантажені в ході розслідування зайвою роботою за заявами і повідомленнями, які не мають ознак кримінального правопорушення, що істотно знижує ефективність роботи [6, с. 156; 7].

Загалом, детальний аналіз вищевказаних поглядів з цього питання вказує на перевагу останньої групи науковців, які критично ставляться до існуючого процесуального порядку початку досудового розслідування, особливо в частині, що стосується відмежування реєстрації заяв і повідомлень де факто вчинених кримінальних правопорушень від інших. З огляду на вказане пропонуються різні підходи щодо усунення вказаної законодавчої прогалини. Так, наприклад, на думку М.Є. Шумила, заяви і повідомлення треба перевіряти і реєструвати в окремому реєстрі для забезпечення прозорості і контрольованості даного виду діяльності з боку прокуратури і суду, які умовно можна поділити на: 1) ті, що очевидно вказують на факт вчинення кримінального правопорушення; 2) ті, які підлягають перевірці у встановлені законом строки; 3) ті, за якими треба проводити

негласну перевірку в рамках досудового розслідування. Лише залежно від результатів перевірки треба буде ухвалювати відповідні управлінські процесуальні рішення в тому числі і про початок кримінального провадження [8, с. 263].

3. Зміни у доказовій базі – в умовах війни ускладнюється збір доказів через руйнування інфраструктури, міграцію населення та інші фактори. Проте суди можуть враховувати непрямі докази та свідчення, отримані в умовах воєнного стану.

4. Застосування санкцій – посилюється кримінальна відповідальність за злочини, пов'язані з порушенням режиму воєнного стану, зокрема: ухилення від мобілізації; поширення дезінформації або паніки; саботаж або державна зрада;

5. Захист прав людини – незважаючи на обмеження, Україна зобов'язана дотримуватись міжнародних стандартів у сфері прав людини, зокрема щодо права на справедливий суд, захист від торгуні та інших форм жорстокого поводження.

6. Розмежування правової компетенції учасників кримінального провадження з урахуванням вимог воєнного стану та сучасних викликів у міжнародному кримінальному праві.

Окремого розгляду потребують питання, що стосуються розмежування під час досудового розслідування процесуальних повноважень окремих його учасників. Так, положеннями п. 19 ст. 3 КПК України слідчого віднесено до учасників кримінального провадження з боку сторони обвинувачення. На наше переконання у національного законодавця з цього питання у кримінальному процесі залишився притаманний для більшості країн пострадянського простору обвинувальний ухил. З огляду на вказане в приписах КПК України на стадії досудового розслідування учасники процесу, які здійснюють захист, наділені значно меншими процесуальними правами, а ніж ті, що досудове розслідування. Існуюче законодавче положення беззаперечно вказує на його невідповідність засаді змагальності. До того ж процесуальна діяльність слідчого безпосередньо не пов'язана з обвинуваченням. Окреслене впливає зі змісту засади законності, згідно якої слідчий «зобов'язаний всебічно, повно і неупереджено дослідити обставини кримінального провадження, виявити як ті обставини, що викривають, так і ті, що виправдовують підозрюваного, обвинуваченого, а також обставини, що пом'якшують чи обтяжують його покарання, надати їм належну правову оцінку та забезпечити прийняття законних і неупереджених процесуальних рішень» (ч. 2 ст. 9 КПК України) [2].

Крім цього згідно засади публічності, слідчий в «межах своєї компетенції зобов'язаний розпочати досудове розслідування в кожному випадку безпосереднього виявлення ознак кримінального правопорушення...» (ч. 1 ст. 25 КПК України). Вищевказане свідчить, що слідчий у кримінальному процесі має безпосередньо виконувати функцію розслідування, а не обвинувачення. У контексті розгляду досліджуваного аспекту варто звернути увагу на процесуальні повноваження прокурора (ст. 131-1 Конституції України, п. 2 ст. 36 КПК України) і керівника органу досудового розслідування (ст. 39 КПК України) на цій стадії кримінального процесу.

Детальний аналіз цих норм вказує на дублювання їх як наглядових, так і управлінських функцій. Зважаючи на те, «що в нормативному полі чинного КПК сторін в стадії досудового розслідування не може бути в принципі» [8, с. 265], цілком підтримуємо погляди правників щодо віднесення діяльності прокурора до функції прокурорського нагляду, а керівника органу досудового розслідування до відомчого контролю [9, с. 48].

Висновки. Отже, підсумовуючи все вище викладене, слід зазначити, що особливий правовий режим воєнного стану в Україні є необхідним інструментом для забезпечення національної безпеки та протидії агресії. Незважаючи на обмеження прав і свобод, він спрямований на захист суверенітету та територіальної цілісності країни. Умови воєнного стану вимагають ретельного балансу між безпековими заходами та дотриманням прав людини, що є ключовим завданням для держави та міжнародної спільноти.

Зміни у Кримінальному процесуальному кодексі України, пов'язані із введенням воєнного стану, спрямовані на забезпечення ефективного функціонування правосуддя в умовах війни. Вони включають спрощення процедур, розширення повноважень правоохоронних органів, захист свідків та потерпілих, а також активне використання електронних технологій. Незважаючи на обмеження прав і свобод, Україна зобов'язана дотримуватись міжнародних стандартів у сфері прав людини, що є ключовим завданням для держави та правової системи в умовах воєнного стану.

Список використаних джерел:

1. Шило О. Компетенція слідчого судді в кримінальному провадженні: теорія, нормативна модель і тенденції розвитку законодавства. *Право України*. 2018. № 3. С. 79–91.

2. Глобенко Г.І. Теоретичні і практичні виміри сучасної моделі досудового розслідування. *Актуальні проблеми вітчизняної юриспруденції* 2023. № 5. С. 115–120.
3. Висновок Венеціанської комісії DG-I (2011) 16 від 2 листопада 2011 року щодо Проекту КПК України. URL: <https://rm.coe.int/16802e707c>.
4. Максименко В. Початок досудового розслідування: порівняльно-правовий аспект. *Підприємство, господарство і право*. 2017. № 5. С. 236–240.
5. Фаринник В.І. Початок досудового розслідування та особливості кримінального переслідування за новим Кримінальним процесуальним кодексом України. *Вісник Харківського національного університету внутрішніх справ*. 2012. № 2. С. 178–195.
6. Гуртієва Л. М. Початок кримінального провадження України та стадії досудового розслідування. *Правова держава*. 2017. № 25. С. 155–159.
7. Щербіна А. Внесення відомостей до ЄРДР (частина 1 ст. 214 КПК): глибина занурення. *Судово-юридична газета*. URL: <https://sud.ua/uk/news/blog/251640-vnesennya-vidomostey-doyedr-chastina-1-st214-kpk-glibina-zanurennya>.
8. Шумило М.Є., Кубрак П.М. Німецька модель досудового розслідування та використання її елементів в оптимізації підготовчого провадження у кримінальному процесі України. *Нове Українське право*. 2022. Вип. 3. С. 195–205.
9. Кримінальний процес України : підручник / за ред. С.В. Ківалова та М.С. Цуцкіридзе. Одеса : Видавництво «Юридика», 2023. 1104 с.
10. Почтовий М.М. Принципи правової політики України URL: http://www.nbu.gov.ua/portal/soc_gum/pib/2009_5/PB-5/PB-5_1.pdf.
11. Кримінальний процесуальний кодекс України : наук.-практ. коментар / за ред. О. В. Капліної. Київ : Юрінком Інтер, 2021. 1248 с.
12. Почтовий М.М. Методологічні та практичні засади публічності та диспозитивності у кримінальному процесі: дис. д-ра юрид. наук : 12.00.09. Дніпро : ДДУВС, 2021. 463 с.
13. Шаблій В.В., Юнін О.С. Забезпечення адміністративних послуг з отримання дозволу на зброю під час війни в Україні. *Держава та регіони*. Серія: Право 2023 р. № 1 (79). С. 230-234.
14. Почтовий М.М. Про сутність інтересу у кримінальному процесі. *Юридична наука*. 2020. № 7. С. 222-228.
15. Гаркуша А. Г. Початок досудового розслідування: підстави та процесуальний порядок : монографія. Дніпро : ДДУВС, 2022. 216 с.
16. Топчій В. В. Особливості здійснення та реалізації кримінального провадження в умовах воєнного стану. *Ірпінський юридичний часопис*. Серія «Право». 2024. № 1. С. 87–94.
17. Шаблій В.В., Юнін О.С. Законодавчі новели в сфері надання адміністративних послуг: дозвіл на зброю у період воєнного стану в Україні. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2023. № 1. С. 604-606.
18. Почтовий М.М. Про співвідношення публічних і приватних інтересів у кримінальному судочинстві. *Юридична наука*. 2020. № 8. С. 190-195.
19. Шепітько В. Ю. Фіксація доказової інформації під час розслідування воєнних злочинів. *Архів криминології та судових наук*. 2023. № 1. С. 45–53.
20. Почтовий М.М. Кримінально-правова охорона честі та гідності особи у законодавстві України. *Науковий вісник Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ*. 2023. № 1. 210-215.
21. Шинкар'єв Ю. В. Окремі аспекти здійснення досудового розслідування в умовах воєнного стану. *Актуальні проблеми інноваційної економіки та права*. 2024. № 1. С. 28–33.
22. Тимошко В. О. Правові засади діяльності правоохоронних органів щодо розслідування воєнних злочинів. *Вісник з прав людини*. 2024. № 2. С. 41–48.
23. Почтовий М.М. Теоретичні, правові та праксеологічні засади публічності та диспозитивності у кримінальному процесі: монографія. Дніпро, 2021. 463 с.
24. Лоскутов Т. О. Правове регулювання строків досудового розслідування у кримінальному провадженні. *Law Journal of Donbas*. 2022. № 2. С. 34–40.
25. Циганюк Ю. В. Особливості здійснення досудового розслідування в умовах воєнного стану. Харків : ХНУВС, 2022. 132 с.
26. Почтовий М.М. Зв'язок принципу змагальності із засадами публічності та диспозитивності у кримінальному провадженні України. *Вчені записки Таврійського національного університету імені В. І. Вернадського*. Серія: Юридичні науки. 2021. Т. 32(71). № 4. С. 82-85.
27. Почтовий М.М. Види диспозитивності кримінального судочинства України. *Юридична наука*. 2020. № 4. С. 155-159.

Дата першого надходження статті до видання: 09.10.2025

Дата прийняття статті до друку після рецензування: 10.11.2025

Дата публікації (оприлюднення) статті: 24.11.2025